

ЗАТИРАЊЕ СРПСКОГ ИДЕНТИТЕТА И КУЛТУРНЕ БАШТИНЕ У НДХ**

АПСТРАКТ: Наспрам злочина геноцида који је учињен над Србима, Јеврејима и Ромима у НДХ, природно пада помало у други план систематско разарање њихове културне баштине у циљу затирања националног идентитета, уништења народа и/или присилне асимилације. То се пак не сме дозволити, јер је значај ових злочина, поред њихових очитих последица *per se*, и чињеница да су они још један недвосмислени показатељ постојања геноцидне намере усташког режима. У овом раду аутор се превасходно фокусира на систематско уништавање српске материјалне и нематеријалне културне баштине у НДХ, а дотиче се и идеолошке подлоге за такву праксу, која је у делу хрватског народа налазила упориште још од средине XIX века. Како се национални идентитет превасходно еманира кроз државу, религију, културу и језик, својим прописима и деловањем усташка држава је убрзо по свом оснивању готово потпуно обесправила Србе као грађане, забранила им писмо и укинула језик, систематски разарала Српску православну цркву, убијала и протеривала свештенике, рушила храмове, лјачкала и уништавала културна добра и настојала да затре сваки траг српске културе и идентитета. Аутор наводи и анализира законске одредбе које су у НДХ доношене са таквим циљем, као и последице њихове примене, а све у циљу тежње да се ови догађаји отргну заборава и да служе као подсетник на злочин и безумље, које се никада нигде не сме поновити.

Кључне речи: НДХ, усташе, геноцидна намера, српска културна баштина, Српска православна црква, рушење цркава, забрана ћирилице.

УВОД

Страдање Срба у Независној Држави Хрватској (НДХ) оставило је несагледиве последице на демографској, конфесионалној и културолошкој карти Балкана. Размере зла и монструозних злочина које су усташе учиниле према Србима, довеле су до тога да од преосталих Срба на територијама некадашње НДХ има мало српских породица чији преци нису на неки начин страдали током четири године усташког безумља. Колективно сећање на ова трагична дешавања неизбрисиво се урезало у тело српског националног бића, као елемент идентитета и интеграције посредством заједничког страдалништва. Уз Косовски бој и прелазак преко Албаније („албанску Голготу”), геноцид над Србима у НДХ је један од оних историјских камена међаша који неповратно мењају национално биће и остављају трајан ожиљак¹, баш као што је то случај са Холокаустом и јеврејским народом.

Наспрам више стотина хиљада жртава геноцида који је учињен над Србима, Јеврејима и Ромима, природно пада у други план систематско разарање њихове културне баштине са циљем затирања националног идентитета, уништења народа и/или присилне асимилације. Оно је великим делом било организовано на нивоу државе (унапред припремљено и систематски спровођено), а тежина ових злочина се не огледа само у конкретним последицама које из њих произлазе, већ и у томе што они представљају још један показатељ

* Мирослав Ђорђевић, мастер правник, истраживач сарадник. Електронска адреса: miroslav.djordjevic@yahoo.com.

** Рад представља део научног и истраживачког ангажовања истраживача на пројекту „Српско и европско право – упоређивање и усаглашавање”. Пројекат број 179033, који финансира Министарство просвете, науке и технолошког развоја РС, реализује се у Институту за упоредно право у периоду 2011–2016.

¹ Јован Ђирић, „Срби и Први светски рат – између ревизије историје и идентитета нације”, *Сто година од почетка Првог светског рата – историјске и правне ситуације*, Институт за упоредно право, Интермекс, Завод за уџбенике, Београд, 2014, 767–770.

геноцидне намере. Уз указивање дужног поштовања јеврејском и ромском страдању од усташког режима, за потребе овога рада, а услед ограничености простора, задржаћемо се само на покушају зазирања српства у НДХ. О тако постављеној теми могу се исписати томови књига, па ћемо се овде ограничити на сумаран приказ, уз посебан ослонац на неколико основних елемената националног и културног бића српског народа: језик, писмо и веру, односно цркву.

I

За разлику од својих немачких, нацистичких узора, усташе су далеко мање напора улагале у прикривање својих злочиначких намера. Председник законодавног повереништва Милован Жанић изјавио је тако у Новој Градишци 3. јуна 1941. године да НДХ има бити само земља Хрвата и да нема методе коју усташе неће употребити да је очисте од Срба, те да то није тајна, већ политика државе.² Андрија Артуковић, министар у Влади НДХ, у сличном је стилу, 5. маја 1941. године у Славонском Броду, истакао да код усташа нема милости и да они знају да Велика Хрватска може опстати само ако се из корена истреби све што је српско. Међутим, било је јасно да је то тешко изводљиво, јер је, по неким проценама, на територији коју је НДХ захватила живело око 2.295.000 Срба наспрам 3.285.000 Хрвата³, па је тако решење пронађено у формули коју је 31. маја 1941. изрекао, крај Госпића, министар Миле Будак, а по којој једну трећину Срба треба побити, трећину протерати и трећину покатоличити⁴. То покатоличавање значило је похраћивање, јер је била донета одлука да се сваки Србин који је прешао у католичку веру има сматрати Хрватом⁵.

Дакле, циљ је био нестанак српског народа са простора НДХ, делом физичким уништењем (масовним убиствима) и протеривањем, а делом уништавањем српског идентитета у НДХ и принудном асимилацијом. Како се национални идентитет преваходно еманира кроз државу, религију, културу и језик⁶, својим прописима и деловањем усташка држава је готово потпуно обесправила Србе као грађане, забранила им писмо и укинула језик, систематски разарала Српску православну цркву, рушила храмове, пљачкала и уништавала културна добра и настојала да затре сваки траг српске културе и идентитета. Културна баштина једног народа подразумева добра, материјална и нематеријална, која су наслеђена од претходних генерација или сада настају, а имају значај за генерације које долазе. У НДХ су Срби пре свега гледали како да сачувају живу главу, о очувању нематеријалне културне баштине није било ни говора, док су материјална културна добра пљачкана и уништавана систематски, баш како би за будуће генерације српски идентитет, по речима министра НДХ Виктора Гутића, остао „зло сјећање“⁷. Такав однос усташа према српском народу и његовој културној баштини није нешто што је настало преко ноћи 1941. године, већ је он тада само ескалирао. Зато је пре излагања конкретних деловања усташа у циљу зазирања српског идентитета, а ради бољег разумевања таквог понашања, добро осврнути се макар сасвим кратко на хрватску антисрпску и антијугословенску идеологију XIX века, која представља темељ усташке идеологије.

II

Хрватска екстремна националистичка мисао XIX века тежи стварању независне хрватске државе, уз јасно исказану одбојност према југословенству и начелан антисрпски став. Босна и Херцеговина се сматра хрватском земљом, муслимани – Хрватима исламске вероисповести, а Срби – православним Хрватима. У оваквим ставовима се посебно истичу оснивачи Странке права Еуген Кватерни и Анте Старчевић, који одлази још и даље, па чак у потпуности негира постојање српске нације⁸. Старчевић је називао Србе „славосрпском пасмином“⁹, посматрао „као ропску расу најгоре врсте која се није уздигла над животињски

² Тајни документи о односима Вајшикана и усташке НДХ, Друштво новинара Хрватске, Загреб, 1952, 87.

³ Драгослав Странџаковић, *Највећи злочини данашњице – Папље и страдање српског народа у Независној држави Хрватској 1941–1945*, Дечје новине, Јединство, Горњи Милановац, 1991, 60.

Све процене броја становника у НДХ вршене су на основу резултата пописа из 1931. године, по којима је на територији коју ће усташка држава обухватити живело 5.657.085 становника. На овај број се додаје проценени природни прираштај, па се зато долази и до различитих резултата. Немачке процене (Министарства спољних послова) биле су да је у НДХ 1941. године живело 3.300.000 Хрвата и 1.925.000 Срба, а усташке пак знатно другачије – по њима је 4.868.831 Хрвата и 1.250.000 Срба (разлог оваквог резултату јесте пре свега чињеница да су сви муслимани сврстани међу Хрвате). Види у: Фикрета Јелић-Бутић, *Усташе и НДХ*, Либер и Школска књига, Загреб 1977, 106.

⁴ Тајни документи о односима Вајшикана и усташке НДХ, 87.

⁵ Вељко Ђурић, *Усташе и православље*, Белетра, Београд 1989, 78.

⁶ Боро Трамошљанин, „Нација, национализам и национални идентитет“, *Социолошки Тодисњак*, број 3, 289.

⁷ Тај део Гутићеве изјаве, дате средином 1941. године гласи: „(...) имамо одрјешене руке (...) они непожељни елементи (Срби – прим. М.Б.) бит ће у нашој Крајини у најкраћем року искоришћени, тако да ће им се сваки траг затрти, а једино што ће остати, бит ће зло сјећање на њих.“ – Вељко Ђурић, 1989, 62.

⁸ Интересантно је да му његова размишљања о Србима нису представљала препреку да 1851. године безуспешно конкурише на београдском Лицеју на место професора, пишући молбу притом на ћирилици.

⁹ „Славосербска пасмина“ се јасно односи на Србе, које Старчевић види као „народ нечисте крви“, али треба рећи да овим термином Старчевић означава, по неким тумачењима, и Хрвате који су „продали своју домовину“, као и оне „који увек просто само следе већину“. – Невенко Бартулин, *The Racial Idea in the Independent State of Croatia – Origins and Theory*, Brill, Leiden, Boston, 2014, 34.

ниво”, те тврдио да „Срби уопште не постоје”¹⁰, већ да представљају мешавину разних народа. Срби су, по њему, пасмина, а не народ или нација, јер представљају номадску групу хетерогеног порекла „која је била изложена инфериорном грчком, наспрам (супериорног – прим М.Б.) римског духа”¹¹. Имена „Срби” и „Словенци” су, по Старчевићу, измишљотина, а чим Јужни Словени, осим Бугара, заправо су етнички Хрвати¹². Уз негацију српског идентитета, он пак похрвађује српске историјске личности, па је тако, на пример, лоза Немањића хрватска, док је Сава Немањић, како каже: „източну цркву хрватску одшпеио од патриарке цариградскога”¹³. Парадоксално, мајка човека оваквих схватања звала се Милица и била је Личанка – православна Српкиња¹⁴, која је пред удају прешла у католичанство. Данас се у Хрватској Анте Старчевић сматра „оцем домовине” и његов лик се налази на новчаници од хиљаду куна.

Негацију српског идентитета и својеврсну спону између Старчевића и усташа представља Иво Пилар. Он је пред распад Аустроугарске монархије под псеудонимом Ludwig von Südland објавио дело *Die südslawische Frage* у коме разрађује Старчевићеве идеје и чини расну диференцијацију између Хрвата и Срба, тврдећи да и једни и други јесу аријевци, али да су Хрвати сачували „чистоћу своје расе” далеко више од Срба, што потом доказује антрополошким аргументима – тобожњим разликама у телесним карактеристикама између ова два народа. Суштински, по Пилару, српски народ је мешавина разних народа, коју под капом српске нације одржава православна црква и који је инфериоран у односу на Хрвате. То је народ који је „од својих некадашњих византијских господара” наследио мржњу према другим религијама, антигермански дух који „тежи уништењу аријевског бића”¹⁵.

На крилима оваквих мисли усташе су развијале своју антисрпску идеологију. Вршена је дехуманизација Срба, на сличан начин на који је то рађено са Јеврејима у нацистичкој Немачкој. „Србин је постао животиња (Старчевић), или човек нижег реда, расно и биолошки подређен Хрвату (Шуфлај), или пак страни улез, подли Византинац и издајнички трн у хрватском месу (Павелић)”¹⁶. Таква дехуманизација предмета мржње – Срба, била је нужна претпоставка „коначног решења”. Истина, било је и Хрвата, попут антрополога Владимира Дворниковића, који је 1939. године упозоравао и критиковао Старчевићево „бесмислено и ирационално свехрватство”, као „племенски и атавистички инстинкт”.¹⁷ Нажалост, таквих гласова је било мало, а усташко безумље је са лакоћом превладало.

III

Зарад идеологије интегралног југословенства у Краљевини Југославији, пламтеће антисрпство, које је било присутно у делу хрватског народа, гурано је „под тепих”. Хрвати се огромном већином нису мирили са заједничком државом, заснованом на начелима Видовданског и Септембарског устава, а Југославију су доживљавали као наметнуту, „великосрпску” творевину (иако је заправо југословенство било „наметнуто” и Србима, као и Хрватима).¹⁸ Одмах по оснивању заједничке државе, 1. 12. 1918. године, почело је захтевање хрватске републике, противљење реформама за уједначавање свих делова државног система, бојкот Народне скупштине, напади на припаднике војске, жандармерије и других институција, оружане побуне итд.¹⁹ Затегнутост српско–хрватских односа кулминирала је агентом у Народној скупштини 1928, када је Пуниша Рачић, радикалски посланик, пуцајући из револвера убио тројицу посланика Хрватске сељачке странке и двојицу ранио. Шестојануарска диктатура, која је уследила, само је потиснула проблеме међународних односа, а они су оживели чим се политички живот мало либерализовао.²⁰ Појачано инсистирање на интегралном југословенству током трајања диктатуре не само да није уродило плодом, већ је можда било и контрапродуктивно. Најрадикалнији антијугословенски и антисрпски елементи, са којима режим није успео да се обрачуна, формирали су усташки покрет 1929. године, у емиграцији. Усташе су почеле са вршењем терористичких акција у Краљевини Југославији – 1933. године у Загребу су покушале, а следеће године у Марсељу и спеле да заједно са македонском ВМРО изврше атентат на краља Александра Карађорђевића. Отворено исказивање мржње према Србима узимало је у наредним годинама све више маха. Периодично су се дешавали инциденти, напади на православне цркве, вређања, претње, пребијања,

10 Срђа Трифковић, *Усташе – Балканско срце шапе на европској политичкој сцени*, Бигз, Београд 1999, 28.

11 Невенко Баргулин, 35.

12 Томислав Маркус, „Друштвени погледи Анте Старчевића”, *Часопис за савремену историју*, 3/2009, 831.

13 Анте Старчевић, „Пасмина славосерпска по Хрватској”, *Сатена тинди – српска хроника на светским веријама*, књига II, Матица Срба и иселеника Србије, Београд, стр. 14.

14 Невенко Баргулин, 33.

15 *Ibid.*, 57–63.

16 Срђа Трифковић, 33.

17 *Ibid.*, 28.

18 О отпору Хрвата према југословенству, политичком курсу хрватских политичких партија и реакцијама Хрвата на сарајевски атентат види: Мирослав Ђорђевић, „Сарајевски атентат, Србија и југословенство”, *Сто година од почетка Првог светског рата*, Институт за упоредно право, Интермек. Завод за уџбенике, Београд 2014, 321–338.

19 Вељко Ђурић Мишина, *Злочин је почео раније – Прилози за историју сјрадања Срба у бановинама Савској и Приморској 1934–1939. и Бановини Хрватској 1934–1941. године*, Београд 2004, 11–12.

20 *Ibid.*, 19.

уклањање ћирилице и државних симбола уз истицање хрватских, бојкотоване су, а такође и уништаване српске продавнице, као и домови²¹. Заокрет у државној политици и отварање пута ка (кон)федерализацији Југославије (до кога је дошло 1939. године оснивањем Бановине Хрватске), уследио је прекасно и није допринео значајнијем смиривању узвратних националних страсти. Националистичко агитовање у земљи је настављено, а у усташкој емиграцији је још од 1932. године излазио лист *Усташа – вијесник хрватских револуционараца*, који већ од првог броја најављује шта ће уследити – па се тако каже да је „ропство додијало”, те да ће „нож, револвер, бомба и паклени строј повратити (...) Хрватској слободу”.²² Изношене су из броја у број најгнусније претње о „млазевима и рекама душманске крви”, те о томе да сваки усташа чека на позив „да се својом душом и тијелом баца на непријатеља, да га коље и сатире”.²³ Априлским ратом 1941. године такав „позив” је уследио и усташе су, захваљујући брзом слому Југославије, већ 10. априла основале НДХ и почеле са реализацијом својих идеја.

Масовни злочини су на терену почели веома брзо, а пратила их је и нормативна регулатива расизма и прогона. Већ 30. априла је донета „Законска одредба о расној припадности”, по угледу на нацистичку Немачку, којом се прецизира ко се има сматрати аријевцем, а ко Јеврејином или Ромом,²⁴ као и „Законска одредба о заштити аријске крви и части Хрватскога народа”²⁵, којом се пак забрањују бракови Хрвата са „неаријевцима” и сл. Одлукама које су уследиле, образовано је „расно – политичко повереништво”²⁶, Јеврејима је забрањен практично сваки вид друштвеног живота²⁷, уведена је обавезна пријава њихове имовине²⁸, донета одлука о обавезном пријављивању Срба²⁹ итд. Перфидна одредба која је институционализовала прогон неподобних нашла се у „Законској одредби о држављанству”, по којој је држављанин НДХ припадник „аријског подријетла, који је својим држањем доказао, да није радио против ослободилачких тежња хрватског народа и који је вољан спремно и вјерно служити хрватском народу и НДХ”.³⁰

Затирање српског идентитета вршено је и доношењем закона који директно нападају на српску културну баштину и елементе његовог националног бића. „Законском одредбом о Хрватском језику, о његовој чистоћи и о правопису” забрањује се употреба туђица, као и језичких конструкција које се карактеристично користе у српском језику (нпр. члан 6 каже да се место неодређеног глаголског облика не сме у будућем времену употребљивати „да” са садашњим временом)³¹. Овим законом је практично забрањен српски језик. Промењени су сви топоними који подсећају на српски народ, веру или историју. Тако је, на пример, Српска Митровица постала Хрватска Митровица, Сремски Карловци – Хрватски Карловци, Српско Поље и Српска Капела постали су Хрватско Поље и Хрватска Капела, Раскршће је постало Крижање, Његошевац – Нашички Антуоновац, Ново Обилићево – Звонимировац, а Градинско Карађорђево – Томиславац итд.³². Све што је српско требало је одстранити, па је тако један од првих законских аката НДХ била и „Законска одредба о забрани ћирилице”, донета 25. априла 1941. године.³³ У свега два члана овог акта, који су потписали председник законодавног повереништва Милован Жанић и поглавник Анте Павелић, каже се да се на подручју НДХ забрањује употреба ћирилице, да одредба ступа на снагу одмах, те да се њено извршење поверава Министарству унутрашњих послова. Пратећа наредба о спровођењу овог акта елаборира да се ћирилица не сме користити на целом подручју НДХ, да се то нарочито односи на државна и самоуправни тела, уреде јавног поретка, трговачке књиге и јавне натписе. Свако ћирилично штампање има се обуставити, а сви натписи уклонити за највише три дана. За непоштовање ове одредбе забрањена је казна до 10,000 динара и затвор до месец дана.

То није први пут да је у XX веку српска ћирилица доживела овакву судбину. Убрзо после почетка Првог светског рата, хрватска влада је прво 3. октобра 1914. године забранила ћирилицу у основним школама, десет дана касније и у средњим, да би од 3. јануара 1915. ћирилица била забрањена у свим „земаљским областима и уредима”³⁴. У Босни и Херцеговини ћирилица је забрањена 11. новембра 1915. године³⁵. Коначно је, 1916. године, она забрањена на целој територији коју је у том тренутку контролисала Аустроугарска, па су тако и у Београду табле и натписи замењивани латиничним³⁶. Разлог да ћирилица представља трн у оку Хрватима,

21 Више о овоме: *Ibid.*, 41–76.

22 Наташа Матаушић, *Јасеновац 1941–1945. Логор смрти и радни логор*, Денота, Јасеновац – Загреб 2003, 14.

23 *Ibid.*

24 Законска одредба о расној припадности од 30. априла 1941. Документ прегледан у збирци закона НДХ: *Усташки закони*, приредио Горан Бабић, Адеона и Стручна књига, Београд, 2000, 19–21.

25 Документ прегледан у: *Усташки закони*, 22–23.

26 „Наредба о устројству и дјелокругу рада раснополитичког повјереништва”, *Ibid.*, 36.

27 „Законска одредба о заштити народне и аријске културе хрватског народа”, *Ibid.*, 34.

28 „Законска одредба о обавезној пријави иметка жидова и жидовских подужећа”, *Ibid.*, 47–48.

29 „Наредба дужности пријаве Србијанаца”, *Ibid.*, 71.

30 Прегледано у: *Ibid.*, 18.

31 Прегледано у: *Ibid.*, 128–129.

32 Вељко Ђурић, 1989, 54.

33 *Народне новине* од 25. априла 1941. године (прегледано у: *Усташки закони*, 15–16).

34 Владимир Ђоровић, *Прна књига – Папине Срба Босне и Херцеговине за време Свешког време Свешког рајша 1914–1918*, Удружење ратних добровољаца 1912–1918. године, њихових потомака и поштовалаца, Београд, 1996, 152.

35 *Ibid.*

36 Гордана Илић Марковић, *Дневник Великог рата – Први свешки рајш у огледалу српске књижевности и штампе*, Самиздат Б92, 2014, 80.

па и Аустроугарима (који су се константно трудили да држе у покорности и Србе и Хрвате политиком *divide et impera*), лежи у чињеници да је српска ћирилица током векова постала више од писма – она је постала део националног идентитета и зато је представљала препреку која је морала бити уклоњена у циљу остваривања политичких циљева. Стога не чуди што је управо један од првих законских аката НДХ био онај о забрани ћирилице.

Оваквим законима је српски идентитет практично забрањен. Поред уништавања нематеријалне еманације српског идентитета и културне баштине, убрзо су порушени и они материјални – споменици српским владарима, као и културним и просветним радницима, државницима и црквеним великодостојницима.³⁷ Посебно је на усташком удару била православна црква, о чему ће бити речи у наредном поглављу. У свакодневном животу, већини Срба је овакав свеопшти атак на идентитет и национално-верска осећања ипак био споредна брига, јер је најважније било избећи масовне покоље, какве су усташе вршиле над Србима широм НДХ, као и одвођење у неки од усташких логора смрти.

IV

Усташки режим је био клерофашистички, снажно повезан са католичком црквом, али и исламом. Павелић се посебно старао да босанске муслимане што више веже за себе, осигура њихову подршку и укључи их у усташе, па их је на јавним скуповима називао „цвијетом хрватског народа“, а Босну „срцем Хрватске државе“ без које Хрватској нема живота³⁸. Миле Будак је у једном говору средином 1941. године јасно исказао ставове НДХ по верском питању и указао на оно што ће уследити: „Ја наглашујем ово, јер је потребно, да се знаде, да смо ми држава двију вјера, католичке и муслиманске. (...) Они су (православци – при. М.Ђ.) вјеру спојили са народношћу и говорили су: Наше цркве и наши манастири, то су наши камени међаш. Зато их посадише у Цељу, Марибору, Сушаку и Сплиту. Међутим, ако Бог да, тај ће њихов камен међаш нестати из хрватске државе, јер не може се међашити по туђим њивама. (...) Морам бити свијесни, да су наша браћа Муслимани наши најчишћи Хрвати као што је наш благопокојни учитељ Анте Старчевић говорио.“³⁹. НДХ је дакле држава католичанства и ислама, док је православље са својих два милиона верника – улез кога треба одстранити.

Српска православна црква (СПЦ) била је важан стуб српског националног идентитета, а по усташкој мисли представљала је једини кохезиони фактор Срба, којима се изван ње одриче идентитет нације. Анте Павелић је, како је то у свом дневнику навео загребачки надбискуп Степинац, СПЦ видео не као цркву, већ као политичку организацију према којој он „неће бити толерант“.⁴⁰ „Одсуство толеранције“ је заиста блага квалификација онога што ће уследити. Поступак разарања „српског камена међаша“, како Миле Будак назива СПЦ, имао је двоструку сврху. Са једне стране, био је мотивисан тежњом даљег продора католичанства на исток, а са друге, далеко страшније стране – геноцидном намером затирања српског идентитета.

У овом походу на српску духовну баштину могу се разликовати две фазе: прва, у којој је вршен најгрубљи отворен прогон и убиства православних свештеника, рушења и скрнављења православних храмова, као и друга фаза, која је започела априла 1942. године оснивањем неканонске Хрватске православне цркве.

Напади на СПЦ су почели убрзо по оснивању НДХ. Геноцид, масовна убиства и концентрациони логори, који ће уз протеривање и похрваћивање обележити судбину српског народа у НДХ, такође су били и судбина његове цркве. Православље је обезглављено убијањем и протеривањем свештеника, које је почело већ у априлу 1941. године. У НДХ је страдало 217 припадника СПЦ, а од тога су усташе убиле 196, док су остали страдали од немачке или италијанске руке, као и од последица мучења у логорима. Од осам епископа, усташе су тројицу убиле, тројицу протерале у Србију (од којих су двојица умрла од последица усташког мучења), а један је интерниран у Италију.⁴² Знатан део уморених православних свештеника је најсвирепије мучен пре смрти. Постоје сведочење да је, одмах по оснивању НДХ, било строго поверљивих наредби из Загреба да се стрељају српски свештеници и учитељи. Један број православних свештеника је протеран у Србију.

Упоредо са свештенством, на удару усташа су се нашли православни храмови, као и гробља. Цркве су рушене, миниране, паљене и скрнављене, такође коришћене као затвори за Србе, штале, магацини или јавни клозети. Чак 255 православних храмова је обесвећено на ове начине, од чега је далеко највећи број запаљен или потпуно срушен.⁴³ Дуга је листа бизарних начина које су усташе изналазиле у циљу скрнављења

37 Драгослав Страњаковић, 164–167.

38 *Ibid.*, 32.

39 Виктор Новак, *Magnum Crimen*, Catena Mundi, Београд, 2015, II том, 101–102.

40 Никола Ожеговић, *Православље у Независној држави Хрватској, Јасеновац – геноцид и злочини Независне Државе Хрватске над Србима, Јеврејима и Ромима у Другом светском рату*, Удружење Јасеновац – Доња Градина, Бања Лука, 2014, 452.

41 Ове податке, као и комплетан списак убијених свештеника, са датумима њиховог упокојења и локацијама на којима су уморени, у свом делу наводи: Вељко Ђурић, 1989, 106–117.

42 Ту информацију (која се односила на његов срез) српском свештенику Милу Комадину пренео је Хрват – срески начелник из Слуња Едо Даничић, у намери да га спасе. – Драгослав Страњаковић, 153.

43 Детаљан списак порушених и оскрнављених православних цркава види код: Вељко Ђурић, 1989, 118–132.

православних храмова.⁴⁴ Иконостаси су, по правилу, ломљени и паљени, а материјално вреднији црквени предмети – крадени. У неким случајевима би читава црква била разрушена, а потом цигла употребљена за зидање другог објекта. Илустрацију такве праксе пружа нам сачувани документ из Бјеловара, упућен Министарству правосуђа и богоштовља, о „преуређењу” православне цркве, којим се предлаже „да се грчкоисточна црква у Граберју поруши, а градња употреби за Усташки дом”.⁴⁵

Оно што делује потпуно невероватно јесте да је 1941. године формиран „Уред за рушење православних цркава” са седиштем у Загребу, у улици Прашкој број 2. Како са правом констатује Динко Давидов, историја европске цивилизације познаје много примера вандализма, посебно према сакралним споменицима, али није познато да је било где осим у усташкој НДХ постојала посебна администрација за рушење храмова.⁴⁶ Ова канцеларија, на чијем челу се налазио др Драган Дујмовић, била је оперативна све до 18. априла 1942. године, када је имала престати са радом услед оснивања Хрватске православне цркве.⁴⁷ По изричитој директиви Уреда уништени су, између осталих, православни храмови у следећим местима: Илок, Осијек, Ердут, Тења, Чепин, Трњани, Клокочевик, Ново Топоље, Кобаш, Златник, Нова Градишка и Славонска Пожега.⁴⁸ Цркве које су рушене по налогу овог Уреда, за разлику од уобичајеног дивљања усташа, често су рушене систематски, црквене књиге и иконе одношене су у музеј, метални предмети (сребрни и позлаћени) у градску штедионицу. Чак су, на крају, и цигле уредно слагане и потом продане.⁴⁹ Овако понашање је некарактеристично за усташе и више подсећа на нацистички образац геноцида над Јеврејима, који је био хладан, имперсоналан и индустријски, док је усташки геноцид над Србима по правилу био личан, страствен, крвав и садистички.⁵⁰

Са затирањем српског православља *de facto* почело се одмах по проглашењу НДХ, али није прошло много времена и до доношења институционалних одлука, на нивоу државе, у циљу његовог уништења. Назив „српска православна вера” после три месеца од оснивања НДХ забрањен је наредбом министра правосуђа и богоштовља Мирка Пука, „јер није више у складу са државним уређењем”, а истим актом је за ознаку СПЦ уведен израз „грчко-источна вјера”.⁵¹ Забрањен је јулијански календар, донет је низ аката којима је СПЦ одузета имовина, огроман број цркава је уништен, а један број је остао поштеђен да би служио преименованој „грчко-источној вјери”, касније Хрватској православној цркви.

Миле Будак је 8. јула у Вуковару рекао: „нека знају (православни – прим. М.Б.), да је наша лозинка: или се поклоним, или се уклоним!”⁵². Заиста, они који нису уклоњени, тј. убијени или, у бољем случају, протерани, могли су се поклонити – прећи у католичку веру и на тај начин се сачувати. Усташе су подстицале похрваћивање Срба, што је само још један показатељ да су све расне теорије о супериорности Хрвата, о њиховој „чистијој аријевској крви”, ставови „оца домовине” Старчевића, Кватерника, Пицлара и других – само обичне будалаштине у које нису чак ни саме усташе веровале, јер им није сметао прелазак тих „антрополошки и расно инфериорних” Срба у хрватски национални корпус.⁵³ Истина је да су такве теорије, као и геноцид, протеривање и присилна асимилација служили само једној сврси: да се српски народ уништи, да му се затре национални идентитет. Пошто су усташе биле неспособне да на политичке проблеме српско – хрватских односа цивилизованим средствима пронађу одговоре, они су прибегли ономе што су знали: дивљачким, атавистичким методама⁵⁴, које су за циљ имале не решење, већ уништење „проблема” – српског идентитета.

Питање покатоличавања представљало је тако за Србе могућност да се спасу прогона, а за усташе двоструку победу: нестајање српства и повећање броја Хрвата. Католичка црква је широке руке прихватала нове вернике, па су остала забележена и масовна покатоличавања читавих села. Поставља се питање побуда католичких свештеника који су ове обреде вршили – да ли су они то чинили вођени усташким начелима или са жељом да на тај начин помогну Србима и спасу их „уклањања”? Интересантан је случај из Бакова, где је за Србе бискупија на лецима штампала „Пријатељски савет”, у коме се они позивају да пређу у католичанство зарад јединства цркве итд., али и зарад тога што ће они „као католици моћи да остану у својим домовима”.⁵⁵ Да ли су овакви случајеви били претња или пак пружена рука спасења од усташког безумља? Чини се да је јединствен одговор на ово питање немогуће дати, јер је извесно да је било и једног и другог. Оно што

44 Више о томе: Драгослав Страњаковић, 170–172.

45 Документ прегледан у прилогу књиге: Динко Давидов, *Тотални геноцид – Независна држава Хрватска 1941–1945*, Завод за уџбенике, Београд 2013, 191.

46 Динко Давидов, 35.

47 Никица Барих, „О оснутку и дјеловању Хрватске православне цркве тијekom 1942. и 1943. године: примјер велике жупе Посавје”, *Croatica Christiana Periodica*, Vol. 38 No. 74 / 2014, 138.

48 Динко Давидов, 35.

49 Више о овоме види у: *Ibid.*, 35–44.

50 Срђа Трифковић, 155.

51 Народне новине од 19. јула 1941. године (документ прегледан у: *Усташки закони*, 118).

52 *Тajни документи односа Вајшкана и усташке НДХ*, 87.

53 Тако су, попут јанјичара, и српска сирочад у концентрационим логорима облачена у мале усташке униформе и васпитавана као будуће усташе.

54 Срђа Трифковић, 155.

55 Документ прегледан у: Динко Давидов, 57.

је сигурно јесте да је присилно покатоличавање православних велики грех против хришћанства, што је недавно још једном потврдио и папа Фрања⁵⁶.

Фебруара 1942. године донета је одлука да се „грко-источњаци /Срби/ који су прешли на римокатоличку вјеру – имају сматрати Хрватима”.⁵⁷ Два месеца касније је затворен Уред за рушење православних цркава и отпочела са радом неканонска Хрватска православна црква (ХПЦ), што представља почетак друге фазе усташког похода на српску духовност. Убијање свештенства и рушење цркава је престало, као и масовни прелазу у католичанство, јер је сада постојала могућност да се буде Хрват-православац. Срби који су прешли у католичанство пак нису могли прећи у ХПЦ, јер би то тобоже створило „сметњу и забуну у матичним књигама и другим исправама јавноправног значаја”⁵⁸. Оснивање Хрватске православне цркве правдало се аргументима какве је Павелић износио у Сабору, тврдећи да „у православље не дира нитко”, већ да српске православне цркве не може бити јер су „свагдје на свету православне цркве националне цркве”, те да православна црква у Хрватској може бити само хрватска.⁵⁹ Прави разлози за овакав заокрет политике усташке државе заправо добрим делом леже у утицајима који су долазили из иностранства, а делом и у чињеници да је масовно принудно покатоличавање Срба јужно од Саве изазвало лош ефекат на муслимане, који су почели страховати да ће иста судбина и њих у догледно време задесити, те да ће на крају НДХ бити комплетно католичка држава.⁶⁰ Оснивање ХПЦ у идеолошком смислу представља још један парадокс усташке политике. Оно је у потпуности супротно са прокламованим идејама вођама (о тобожњој погубности источног обреда, „прљавој Бизантији” и сл.) и представља још један доказ да је за усташе једина константа била идеја затирања српског идентитета свим средствима.

V

Однос усташких власти према српском идентитету и културној баштини представља злочин по праву било које европске државе модерног доба, као и по свим светским религијама, природном праву и моралу. Из данашњег угла, правно посматрано, такав покушај затирања српског идентитета представља и најгрубље кршење међународног права. Међутим, како је у многим областима међународноправна регулатива потпуније уређена и заокружена тек после Другог светског рата, управо због злочина какве су, између осталих, и усташе чиниле⁶¹, поставља се питање какав је у време усташке НДХ био међународноправни оквир заштите културних добара. Такође се поставља питање ове заштите у оквиру законодавства саме НДХ.

На међународном плану, заштита културних добара, као творевина од посебног значаја које завређују појачану заштиту у односу на друга материјална добра, дошла је до изражаја по први пут у Хашкој конвенцији о законима и обичајима рата на копну из 1899. године⁶², којом се предвиђају обавезе у погледу заштите културних добара при бомбардовању и опсадама. Предвиђа се заштита културних добара, као и објеката у којима се она налазе, као и њихово обележавање у случају опсаде. Ове обавезе су додатно разрађене истоименом Хашком конвенцијом из 1907. године⁶³. У члану 27 Анекса – Правилника, који представља саставни део Конвенције, између осталих се посебно истичу верски објекти, историјски споменици и уметничка дела као објекти заштите. Краљевина Србија је потписница обе конвенције, а како је са међународноправног гледишта Краљевина СХС, односно Краљевина Југославија правни сукцесор Краљевине Србије⁶⁴, њу су обе конвенције везивале и 1941. године. Њихово евентуално важење у НДХ захтева претходно одговор на питање да ли је НДХ уопште имала правни субјективитет, али то је већ нека друга тема, чисто теоријског значаја, којом се овде нећемо бавити. Кршење ових конвенција је, у сваком случају, несумњиво.

На плану унутрашњег права Краљевина Југославија није имала посебан, целовит закон који би регулисао питања заштите културних добара. Још од друге половине XIX века у Кнежевини и Краљевини Србији било је покушаја да се такав закон донесе, те је било и поднетих законских предлога, који нису били прихваћени, па је тако заштита културних добара остала у оквиру Казнителног законика из 1860. године, односно Кривичног законика из 1929. године, као и појединих одредаба других закона и одлука надлежних државних органа.⁶⁵ За време НДХ није донет посебан кривични законик већ је настављена примена југословенског

56 <http://www.politika.rs/sr/clanak/364719/Papa-u-Gruziji-Misa-na-uglavnom-praznom-stadionu>, приступљено; 28.11.2016. године.

57 Вељко Ђурић, 1989, 78.

58 Никиша Барић, 139.

59 *Наша Домовина* (приредио Филип Лукас), Издање Главног усташког стана, Загреб 1943, књига I, 304.

60 Никиша Барић, 137–138.

61 Пре свега, Конвенција о спречавању и кажњавању злочина геноцида из 1948. године.

62 Текст Конвенције из 1899. године доступан на:

http://avalon.law.yale.edu/19th_century/hague02.asp, приступљено 28. 11. 2016.

63 Текст Конвенције из 1907. године доступан на:

http://avalon.law.yale.edu/20th_century/hague04.asp, приступљено 28. 11. 2016.

64 Више о овоме: Слободан Јовановић, *Уставно право Краљевине Срба, Хрватша и Словенаца*, Геца Кон, Београд 1924, 12–14.

65 Ђорђе Борђевић, *Кривичноправна заштита културних добара*, Војноиздавачки завод, Институт за криминолошка и социолошка истраживања, Београд 2001, 18.

из 1929. године, и то без доношења посебног закона о томе, већ просто *via facti*.⁶⁶ Бројне измене које су унете (углавном везане за дела против државе, извршење казни, расне законе и сл.) нису дирале у одредбе којима се остварује заштита културних добара, па тако и српског културног наслеђа, црква, споменика итд. Међутим, апсолутно одсуство њихове примене оставља их *per excellence* примером мртвог слова на папиру. Треба рећи да се у литератури, такође и у домену унутрашњег права НДХ, поставља питање постојања њене државности, јер у случају њеног одсуства законодавство НДХ уопште није имало карактер права.⁶⁷ У сваком случају, јасно је да се важећи закони нису примењивали, већ се, како смо видели, чак обратно – подстицало и систематски вршило њихово најгрубље кршење, када су у питању Срби и њихова културна баштина.

После слома НДХ и завршетка Другог светског рата, великим делом услед масовног усташког разарања културних споменика, већ у мају 1945. године је донета Одлука Националног комитета ослобођења Југославије о заштити и чувању споменика културе и старина. Исте године она је замењена Законом о заштити споменика културе и природњачких реткости, који је коначно ову материју потпуније уредио јединственим актом.⁶⁸ На међународном нивоу је 1954. године донета Конвенција за заштиту културних добара у случају оружаних сукоба, чији је Југославија потписник, а која, уз пратећи Правилник и Протокол, у међународном праву представља један од најзначајнијих инструмената међународноправне заштите културних добара.⁶⁹ Јасно је да су трагична искуства из Другог светског рата мотивисала државе потписнице да културну баштину квалитетније заштите и на међународном нивоу.

ЗАКЉУЧАК

Током свог трајања, усташка НДХ је систематски затирала српски национални идентитет физичким уништењем, протеривањима, принудном асимилацијом, уништавањем верских објеката, културних добара, забраном ћирилице и српског језика, јулијанског календара итд. Проучавање и документовање разарања културног наслеђа изузетно је значајно, како због дуга према историји и жртвама злочина, тако и због чињенице да су ови злочини још један показатељ постојања геноцидне намере усташа према Србима у НДХ. Оно што је такође веома важно јесте свест о томе да антисрпске, расистичко-шовинистичке идеје у Хрватској нису настале преко ноћи под утицајем нациста и шације њихових послушника, већ су оне присутне већ више од сто педесет година, а најалост, у одређеној мери, и данас.⁷⁰

Као и почетком двадесетог века, у скоријој историји се неретко мешала, са једне стране, антијугословенска тежња хрватског народа за сопственом државом (што се некеме не мора допадати, али је као становиште легитимно), са расистичким и усташким схватањима о којима смо у раду говорили. Релативизација усташких злочина доводи до тога да се данас, свакако великим делом из незнања, неки Хрвати у налетима патриотизма диче усташтвом и усташким обележјима. Они не разумеју да тиме вређају не само сећање на стотине хиљада жртава усташког режима и њихове потомке, сопствену хришћанску веру – католичанство (које, по правилу, ти исти ватрено заговарају, а чије учење представља све супротно од онога што су усташе биле и чиниле), већ на крају вређају и себе – Хрвати су у одређеном броју и сами страдали од усташке руке, јер је било довољно да се не буде уз усташки режим да би се било против њега.

66 Nikolina Srpak, „Kazneno pravo u doba Nezavisne države Hrvatske (1941.-1945.)“, Hrvatski ljetopis za kazneno pravo i praksu, vol. 13 2/2016, 1118.

67 *Ibid.*, 1142–1143.

68 Ђорђе Ђорђевић, 19.

69 Текст Конвенције из 1954. године доступан на: http://portal.unesco.org/en/ev.php-URL_ID=13637&URL_DO=DO_TOPIC&URL_SECTION=201.html, приступљено 28.11.2016.

70 Од средине XIX века и Анте Старчевића па до савремених хрватских екстремних националиста, неонациста и неоусташа постоји јасна повезујућа нит, која је за време прве Југославије „гурана под тепих“ зарад идеје интегралног југословенства, а за време друге – братства и јединства. Периодично се оне „повамлирују“ у кризама српско-хрватских односа, како због недопустиво раширене релативизације незапамћених усташких злочина, тако и због пропуштене или неадекватне „деушашификације“, која је, за разлику од „денацификације“ у Немачкој, изостала у Хрватској после Другог светског рата. Усташе су у СФРЈ из идеолошких разлога стављане у исти кош са четницима и недићевцима, да би се вештачки одржавао некакав баланс и кривица народа равномерноје поделила, супротно историјској истини и стварној одговорности. Познат је Титов говор из 1952. године, у коме он за Павлића каже да је „убијао луде на стотине и хиљаде“ и назива га „издајником у Хрватској“, а онда брзо додаје: „као што је то био случај са Недићем у Србији и Рупником у Словенији“. Овако изједначавање неупоредивих зала јесте пример релативизације злочина и увреде за његове жртве и, што је још и горе, оно је омогућило усташтву да у потаји преживи и поново се појави са распадом СФРЈ. Опет су се могле чути усташке песме, у јавности видети отворено истакнути усташки симболи, поздрав и слично. Појавили су се и квазинауци који оповргавају злочиначки карактер усташког режима. Док су у Немачкој пре свега негирање холокауста, затим поздраву „Sieg Heil“ и „Heil Hitler“, кукасти крст, нацистичке песме и слично забрањени законом и готово сасвим одстрањени из јавног живота, у Хрватској се геноцид над Србима јавно оспорава. Јасеновац појединци карактеришу као искључиво радни логор, усташка иконографија је присутна у забрињавајућој мери, а постоје и предлози да „За дом спремени“ буде званичан поздрав хрватских оружаних снага. Ћирилица је по ко зна који пут била поново на удару када су у Вуковару недавно ломљене ћириличне табле, да би она на крају била и званично укинута у службеној употреби (чиме су погажена мањинска права српског народа који чини 35% становништва овог града). Све ово вређа национална сећања преосталих Срба у Хрватској, подсећа на страхоте из времена НДХ и представља препреку за значајније побољшање односа двају народа.

Коришћена лиџература

Барић Никица, „О оснутку и дјеловању Хрватске православне цркве тијekom 1942. и 1943. године: примјер велике жупе Посавје”, *Croatia Christiana Periodica*, Vol. 38 No. 74 / 2014.

Bartulin Nevenko, *The Racial Idea in the Independent State of Croatia – Origins and Theory*, Brill, Leiden, Boston, 2014.

Давидов Динко, *Тоштални јеноцид – Независна држава Хрватска 1941–1945*, Завод за уџбенике, Београд 2013.

Ђорђевић Ђорђе, *Кривичнојравна заштитна културних добара*, Војноиздавачки завод, Институт за криминолошка и социолошка истраживања, Београд 2001.

Ђорђевић Мирослав, „Сарајевски агентат, Србија и југословенство”, *Сто година од почетка Првој светској рату*, Институт за упоредно право, Интермекс, Завод за уџбенике, Београд 2014.

Ђурић Вељко, *Усташе и православље*, Белетра, Београд 1989.

Ђурић Мишина Вељко, *Злочин је почео раније – Прилози за историју стварања Срба у бановинама Савској и Приморској 1934–1939. и Бановини Хрватској 1934–1941. године*, Београд 2004.

Илић Марковић Гордана, *Дневник Великој рату – Први светски рат у оштећеној српској књижевности и историји*, Самиздат Б92, 2014.

Јелић – Бутић Фикрета, *Усташе и НДХ*, Либер и Школска књига, Загреб 1977.

Јовановић Слободан, *Уставно јавно Краљевине Срба, Хрватска и Словенаца*, Геца Кон, Београд 1924.

Лукас Филип, *Наша Домовина*, Издање Главног усташког стана, Загреб, 1943.

Маркус Томислав, „Друштвени погледи Анте Старчевића”, *Часопис за савремену историју*, 3/2009.

Матаушић Наташа, *Јасеновац 1941–1945. Лојор смрти и радни лојор*, Денона, Јасеновац – Загреб 2003.

Новак Виктор, *Magnus Crimen*, Catena Mundi, Београд 2015.

Ожеговић Никола, *Православље у Независној држави Хрватској, Јасеновац – јеноцид и злочини Независне Државе Хрватске над Србима, Јеврејима и Ромима у Другом светском рату*, Удружење Јасеновац – Доња Градина, Бања Лука 2014.

Српак Николина, „Казнено право у доба Независне државе Хрватске (1941.-1945.)”, *Хрватски људски за казнено јавно и јавно*, вол. 13 2/2016.

Старчевић Анте, „Пасмина славосербска по Хрватској”, *Catena mundi – српска хроника на светским вериџама*, књига II, Матица Срба и исељеника Србије, Београд.

Страњаковић Драгослав, *Највећи злочини данашњице – Пашње и стварање српској народа у Независној држави Хрватској од 1941–1945*, Дечје новине, Јединство, Горњи Милановац 1991.

Тајни документи о односима Вајцкана и усташке НДХ, Друштво новинара Хрватске, Загреб 1952.

Трамошљанин Боро, „Нација, национализам и национални идентитет”, *Социолошки јодушњак*, број 3.

Трифковић Срђа, *Усташе – Балканско срце џама на европској јолиџичкој сцени*, Бигз, Београд 1999.

Ђурић Јован, „Срби и Први светски рат – између ревизије историје и идентитета нације”, *Сто година од почетка Првој светској рату – историјске и јавне студије*, Институт за упоредно право, Интермекс, Завод за уџбенике, Београд 2014.

Ђоровић Владимир, *Црна књига – Пашње Срба Босне и Херцеговине за време Светској рату 1914–1918*, Удружење ратуних добровољаца 1912–1918. године, њихових потомака и поштовалаца, Београд 1996.

Усташки закони, приредио Горан Бабић, Адеона и Стручна књига, Београд 2000.

SUMMARY:

THE OBLITERATION OF SERBIAN IDENTITY
AND CULTURAL HERITAGE IN THE
INDEPENDENT STATE OF CROATIA

The suffering of Serbs in the Independent State of Croatia (NDH) left immeasurable consequences on the demographic, confessional and cultural map of the Balkans. Compared to the hundreds of thousands of victims of the genocide that was committed against Serbs, Jews and Roma people, the systematic destruction of their cultural heritage with the aim of obliterating national identity, annihilation of the nation and/or forced assimilation, is naturally of secondary importance. It was largely organized on the state level (prepared in advance and systematically implemented), while the weight of these crimes is not only reflected in the actual consequences that resulted from them, but also in the fact that they represent yet another indicator of genocidal intent.

The goal was the extermination of Serbian people from the territory of NDH, partly through physical destruction (mass killings) and expulsion, and partly by destroying Serbian identity in the NDH and forced assimilation (hence the Minister of NDH, Mile Budak, once said that one third of the Serbs should be killed, another third should be expelled, and the last third should be forcibly converted to Catholicism – become Croats). Seeing that the national identity emanates primarily from the state, religion, culture and language, the Ustasha state has, through its laws and activities, almost completely deprived Serbs as citizens of their rights, banned their alphabet and annulled their language, systematically destroyed the Orthodox Church, demolished temples, plundered and destroyed their cultural assets and tried to obliterate every trace of the Serbian culture and identity. The Ustasha hatred towards the Serbian people and its cultural heritage is not something that was created overnight in 1941, but it was at that point that it escalated. Its roots date while back to the nineteenth century, when Eugen Kvaternik and Ante Starčević (who is now called Croatian “Father of the Nation”) and somewhat later Ivo Pilar and others wrote about the Serbs as “a breed”, a mixture to which the identity of a nation is to be renounced and which are inferior to Croats, and should be “sent back across the Drina River” and the like. Such ideas combined with Fascist-Nazi iconography made the backbone of the Ustasha movement, a Quisling-like, clero-fascist regime of the NDH, whose primary mission was to obliterate the Serbian identity in the territories that it encompassed.

The opportunity arose in the form of World War II, in which the Kingdom of Yugoslavia quickly succumbed to Nazi Germany. Ustasha mass crimes on the ground began very quickly, and after the establishment of NDH they were followed by normative regulation of racism and persecution. A set of racial laws was adopted, which determined who was to be considered as Aryan, and those who were not considered as such under the law were deprived of all possible civil rights. Jews were banned from virtually every aspect of social life, they were obliged to report their property, the marriages between “non-Aryans” and “Aryans” were forbidden, and a decision on mandatory reporting of Serbs was adopted, etc. The obliteration of Serbian identity was conducted through passing the laws that directly endangered the Serbian cultural heritage and the elements of its national identity. The Serbian language was banned, all toponyms that were reminiscent of the Serbs and Serbian history were changed and one of the first laws that were generally adopted in NDH forbade the use of Serbian Cyrillic alphabet. Such legislation has practically prohibited Serbian identity in legal terms. In addition to the destruction of the intangible emanation of Serbian identity and cultural heritage, the material-monuments of Serbian rulers as well as cultural and educational workers, statesmen and church dignitaries were soon demolished.

* Miroslav Đorđević, LL.M., Research assistant. Email: miroslav.djordjevic@yahoo.com.

The Serbian Orthodox Church (SOC) was particularly targeted. The orthodoxy was decapitated through killing and expelling priests, which already began in April 1941. 217 members of the SOC were killed in the NDH, of which the Ustasas killed 196, while the others were killed by the German or Italian hands, or as a result of torture in the concentration camps. Out of the eight bishops, the Ustasas killed three of them, three were expelled to Serbia (two of whom died from the effects of the Ustasha torture), and one was interned in Italy. A significant number of murdered Orthodox priests was tortured in the cruelest way prior to their death. Along with the clergy, the Orthodox churches and cemeteries were also destroyed by the Ustasas. The churches were demolished, mined, burned and desecrated; they were also used as prisons for the Serbs, stables, warehouses or public toilets. As much as 255 Orthodox churches were desecrated in such fashion, of which by far the largest number was burned or completely destroyed. There is a long list of bizarre ways that were devised by the Ustasas for the purpose of desecration of Orthodox churches.

It seems entirely unbelievable that "The Office for the demolition of the Orthodox Churches" was established in 1941. This is probably a unique case in history of European civilization that a special administration unit was formed with the aim of destroying religious and cultural properties. This office was operational until April 18, 1942, when it had to stop working due to the establishment of the Croatian Orthodox Church, seeing that one could become an Orthodox Croat from that point on. Up until then, the immense number of Serbs was already forcibly converted to Catholicism in order to save their own lives, and every Serb who had been forcibly converted to Catholicism was considered the Croat under the law. In everyday life, for most of the Serbs such an overall attack on the identity and national-religious feelings was nevertheless a secondary concern bearing in mind that the most important thing was to avoid mass slaughter that Ustasas committed against Serbs within the entire NDH, as well as the deportation to some of the Ustasha death camps.

The relationship of the Ustasha authorities toward the Serbian identity and cultural heritage is a crime under the law of any European country of the modern era, as well as all world religions, natural law and morality. It also represents the harshest violation of both the then applicable international legal norms and the rights guaranteed by the NDH itself, which remained per excellence example of dead words on the paper. The study and documentation of the destruction of cultural heritage is extremely important both due to the debt that we have toward history and the victims of crimes, and the fact that these crimes are yet another indicator of the existence of genocidal intent of the Ustasas toward the Serbs in NDH. It is also very important to gain awareness that in Croatia the anti-Serbian, racist-chauvinist ideas did not emerge overnight under the influence of a handful of Nazis and their henchmen, but were instead present for more than a hundred and fifty years, and unfortunately still persist today to a disturbing extent. Same as in the early twentieth century, in recent history the anti-Yugoslav tendency of the Croatian people referring to the establishment of their own state (the tendency that one might not like, but that is entirely legitimate) was often mistaken with racist and Ustasha ideas and notions, which represent the subject of this paper. The relativization of crimes committed by the Ustasas has led toward the fact that a number of Croats, in bursts of patriotism, are nowadays proud, surely largely out of ignorance, of the Ustasha movement and the Ustasha symbols. They do not comprehend that by doing so they are not only insulting the memory of hundreds of thousands of victims of the Ustasha regime and their descendants, their own Christian faith - Catholicism (for which, as a rule, the aforementioned fiercely advocate, whose learning is all the opposite of what the Ustasas were and did), but at the end they insult themselves – considering that a certain number of Croats were also killed by the Ustasha hands, because if someone had not opted for the Ustasha regime, he/she was against it.

Keywords: Independent State of Croatia Ustasha, genocidal intent, Serbian Cultural Heritage, Serbian Orthodox Church, the destruction of churches, the prohibition of Cyrillic.